

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«БЮДЖЕТНА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ»**

Студентки 2 курсу, 5 групи, Сабецької Олександри спеціальності 072
Борисівни
«Фінанси, банківська справа та
страхування»
спеціалізації «Публічні фінанси»

Науковий керівник
д.е.н., професор,

Макогон
Валентина Дмитрівна

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

Макогон
Валентина Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів,
д.е.н., професор,

Чугунов

Ігор Якович заслужений діяч науки і техніки України

Київ 2021

ЗМІСТ ВСТУП.....	Ошибка! Закладка не определена.
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ.....	5
1.1. Економічна сутність, зміст та роль бюджетної системи в регулюванні економічного розвитку країни	5
1.2. Зарубіжний досвід розвитку бюджетної системи	10
РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	17
2.1. Аналіз та оцінка дохідної частини зведеного бюджету України	17
2.2. Аналіз та оцінка виконання видаткової частини зведеного бюджету України	25
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ	33
3.1. Проблеми функціонування вітчизняної бюджетної системи	33
3.2. Стратегічні пріоритети бюджетної політики України	39
Висновки до розділу 3	45
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	50
ДОДАТКИ	533
ВСТУП	

Актуальність дослідження. Бюджетна система виступає важливою складовою системи державного регулювання соціально-економічного розвитку держави, встановлення бюджетної пріоритетності значною мірою чинить вплив на структурні трансформації у галузях економіки, соціальній сфері, розвиток людського капіталу, конкурентоспроможність вітчизняної економіки. Від якості,

ефективності та своєчасності ухвалення рішень щодо формування дохідної частини бюджету, реалізації податкової політики, політики державних видатків та міжбюджетних відносин залежить збалансованість державних фінансів, показник ефективності державного регулювання економічних процесів.

Актуальність питання організації ефективної бюджетної системи пояснюється тим, що через її ланки перерозподіляється вагома частина валового внутрішнього продукту, який впливає на посилення економічного розвитку в країні. На нинішньому етапі економічного розвитку України ключовими завданнями державного бюджетного регулювання є забезпечення збалансованості бюджетної системи, збільшення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування, збільшення їх впливу на соціально-економічні процеси в державі, вдосконалення системи міжбюджетних відносин.

Разом із тим, на етапі структурних перетворень відбувається подальший розвиток бюджетної системи як інструменту забезпечення пріоритетів соціально-економічного розвитку на базі застосування ефективних фінансових механізмів, спрямованих на бюджетну децентралізацію, зростання рівня збалансованості бюджету, механізму оцінювання результативності бюджетної політики, запровадження довгострокового бюджетного прогнозування та поглиблення середньострокового бюджетного планування.

Соціально-економічний розвиток суспільства сьогодні потребує використання бюджетної системи як ефективного інструменту впливу на економічне зростання, розв'язання ряду соціальних проблем. Тож, стратегічною метою реформування бюджетної системи України виступає побудова сучасної та модернізованої бюджетної системи, яка буде дієвим інструментом для забезпечення сталого розвитку вітчизняної економіки.

Аналіз останніх досліджень. Питання розвитку бюджетної системи досліджуються у працях вітчизняних науковців: Бескида Й.М., Добровольської

О.В., Катан Л.І., Качули С.В., Лисяк Л.В., Миськіва Г.В., Павлової Г.Є., Пасічника Ю.В., Чугунова І.Я., Юрія С.І. та інших.

Отже, актуальність даної проблеми зумовила вибір теми випускної кваліфікаційної роботи.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є розкриття та удосконалення бюджетної системи в системі регулювання економічного розвитку країни.

Поставлена мета зумовила вирішення наступних завдань:

- розкрити економічну сутність, зміст та роль бюджетної системи в регулюванні економічного розвитку країни;
- дослідити зарубіжний досвід розвитку бюджетної системи;
- провести аналіз та оцінку дохідної та видаткової частини зведеного бюджету України;
- окреслити проблеми функціонування вітчизняної бюджетної системи; – визначити стратегічні пріоритети бюджетної політики України.

Об'єктом дослідження випускної кваліфікаційної роботи є бюджетна система в системі регулювання економічного розвитку країни.

Предметом дослідження випускної кваліфікаційної роботи є теоретичні засади та механізми функціонування бюджетної системи в системі регулювання економічного розвитку країни.

Методи дослідження. В основу випускної кваліфікаційної роботи покладено систему філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальнонаукових методів, що забезпечили об'єктивний та всебічний аналіз предмета, що досліджується. Філософсько-світоглядні підходи надали змогу дослідити поняття «бюджетна система». Також, було використано категорії і прийоми формальної логіки (поняття, визначення, доказ, судження, синтез, аналогія, узагальнення, порівняння).

Інформаційна база досліджень. Випускна кваліфікаційна робота ґрунтується на матеріалах монографічних досліджень вітчизняних і зарубіжних

вчених, присвячених державним фінансам; статистичних та соціологічних даних; нормативно-правових актах України; актуальній інформації періодичних та інформаційних видань; ресурсах мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів. Основні положення та результати випускної кваліфікаційної роботи розкрито у статті опублікованій у збірнику наукових праць студентів Київського національного торговельно-економічного університету.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

удосконалено:

- підходи до розкриття сутності бюджетної системи в системі регулювання економічних процесів, яка полягає у застосуванні сукупності адаптивних інструментів системи бюджетного регулювання з врахуванням ступеня дієвості фінансово-бюджетного інструментарію, досягнення стратегічних цілей розвитку суспільства.

Структура роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ

1.1. Економічна сутність, зміст та роль бюджетної системи в регулюванні економічного розвитку країни

Успішне функціонування економіки будь-якої країни безпосередньо пов'язане з ефективним забезпеченням формування та використання коштів її

бюджету. Саме ефективна та налагоджена бюджетна система визначає результативність бюджетної політики держави, забезпечення економічної та фінансової стабільності як державних інститутів, так і всього народу [12, с. 61].

Бюджетна система виступає одним із провідних інститутів держави, адже всі публічні фінансові ресурси надходять через бюджетну систему, забезпечуючи державним і місцевим органам влади можливість реалізації покладених на них функцій. Бюджетна система дає змогу проводити регулювання соціально-економічних процесів в інтересах усього суспільства. У ринкових умовах, де здатність держави визначати перебіг економічних процесів зменшується ринковими регуляторами, значно зростає роль бюджетної системи як одного з найважливіших інструментів державного регулювання економіки для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства [1, с. 157].

Бюджетна система України – це сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права (п. 5 ч.1 ст. 2 Бюджетного кодексу України) (Додаток А) [3].

Відповідно до визначення наведеного в Бюджетному кодексі України [3], бюджетна система України - це комплекс стійких і впорядкованих зв'язків (міжбюджетних відносин) між її складовими, юридично пов'язаних між собою, яка ґрунтується на загальноприйнятих принципах, які відповідають міжнародним стандартам.

Розвиток бюджетної системи здійснюється у тісному поєднанні з розвитком держави, тому, на наш погляд, дослідження сутності поняття «бюджетна система» повинно здійснюватися, враховуючи тенденції розвитку економіки держави.

Вивчення економічної літератури засвідчує наявність різних підходів до змісту категорії «бюджетна система».

Найрозповсюдженішим в економічній науці є тлумачення бюджетної системи з точки зору її структурно-функціональної побудови. Так, Юрій С.І. та Бескид Й.М. розглядають бюджетну систему України як комплекс окремих її ланок, юридично пов'язаних між собою, що базується на загальноприйнятих принципах, які відповідають міжнародним стандартам [37, с. 5]. Чугунов І.Я. надає тлумачення бюджетної системи з фінансово-регуляторної точки зору та зауважує, що це система бюджетів, сформована на основі адміністративно-територіального устрою держави та взаємовідносин між ними, які будуються враховуючи оптимальний розподіл і фінансове забезпечення повноважень органів державної та місцевої влади між бюджетами усіх рівнів, направлені на соціально-економічний розвиток суспільства [35, с. 19]. Пасічник Ю.В. надає два визначення поняття «бюджетна система»: як складова фінансової системи бюджетів держави всіх рівнів, що має управлінську структуру і функціонує у відповідності до юридичних та фінансових норм; як компонент фінансової системи, яка структурно складається із доходів і видатків окремих рівнів територіально-адміністративного устрою, зв'язків із зовнішнім та внутрішнім середовищем, правила і напрями розвитку якої закріплюються вищими надсистемами [23, с. 127].

В Економічному словнику бюджетна система тлумачиться як заснована на економічних відносинах та юридичних вимогах система усіх бюджетів держави, взаємопов'язаних між собою законодавчо закріпленими відносинами. Бюджетна система базується на політичному устрої суспільства, економічній системі держави та її адміністративно-територіальному розподілі [38, с. 80].

На окрему увагу заслуговує аналіз цієї категорії відомими вітчизняними науковцями. Юрій С.І., Федосов В.М. розглядають бюджетну систему як систему самостійних відокремлених взаємопов'язаних між собою ланок, у яких реалізуються бюджетні відносини [30, с. 152]. Макогон В.Д. зазначає, що бюджетна система – це система державного бюджету та місцевих бюджетів, які

формується, враховуючи економічні відносини, державний й адміністративно-територіальний устрій, та регламентуються правовими нормами [18, с. 138]. З їх точкою зору цілком погоджуються Василик О.Д. і Павлюк К.В. [6, с. 26]. Кириленко О.П. стверджує, що бюджетна система – це комплекс усіх бюджетів, які функціонують на території країни [13].

З вищенаведеного випливає, що в основу усіх цих тлумачень дослідниками покладено дефініцію бюджетної системи, наведену в Бюджетному кодексі України.

Розглядається тлумачення поняття бюджетної системи як елемента соціально-економічного розвитку, що є сукупністю бюджетів усіх рівнів державного устрою згідно з адміністративно-територіальним поділом країни, що формується з доходної та видаткової частин та направлені на забезпечення збалансованості централізованого грошового фонду та на реалізацію ключових напрямів соціально-економічного розвитку країни та її адміністративно-територіальних одиниць.

Бюджетна система є складовою частиною фінансової системи, яка проводить регулювання економічної та соціальної систем та, як наслідок, складає суспільну систему. Бюджетна система організаційно залежить від форми державного устрою і формується з державного та місцевих бюджетів. Відносини між державним і місцевими бюджетами будуються на базі єдності бюджетної системи та фінансової політики країни [14, с. 15].

Бюджетна система є важливою складовою державного регулювання соціально-економічного розвитку суспільства. Бюджет виступає одним з головних інструментів державного регулювання соціально-економічних процесів, адже під час його складання проводиться розроблення ключових напрямів формування та використання бюджетних коштів, враховуючи необхідність розв'язання завдань, які постають перед суспільством на нинішньому етапі його розвитку [1, с. 155].

Як стверджує значна кількість дослідників, бюджетна система є одним із найважливіших економічних та фінансових регуляторів у державі. Важливість побудови ефективної бюджетної системи держави полягає в тому, що через її ланки здійснюється перерозподіл значної частини національного доходу у формі централізованих грошових фондів з метою забезпечення суспільних потреб та реалізації державою своїх функцій.

Ступінь результативності функціонування бюджетної системи справляє вплив на соціальну захищеність, розвиток людського потенціалу, науковотехнічне перетворення галузей виробництва, зростання рівня конкурентоспроможності на міжнародних ринках, збільшення обсягу валового внутрішнього продукту. Зважаючи на те, що бюджет виступає одним з ключових інструментів державного регулювання економіки, розвиток ефективної бюджетної системи є важливою умовою для досягнення економічного розвитку країни [11, с. 62].

Бюджетна система відіграє важливу роль в процесах забезпечення макроекономічної стабільності, яка є важливою передумовою підтримки стійкого економічного розвитку держави.

Бюджетна система є адаптивним механізмом у системі регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища для економічного розвитку держави та її регіонів. Обсяг і структура дохідної та видаткової частин бюджету чинять достатньо великий вплив як на окремі галузі, так і на економіку в цілому, від рівня оптимальності співвідношень між компонентами бюджетної системи залежить рівень збалансованості бюджетного регулювання й ефективність його впливу на динаміку соціально-економічного розвитку держави. Бюджетна система має адаптуватися до розвитку суспільних потреб, трансформацій в економіці та соціальній сфері, змін економічного середовища [1, с. 157].

Нинішній етап розвитку бюджетних відносин визначається зростанням ролі бюджетних видатків під час регулювання соціально-економічного розвитку держави та регіонів. Для посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток держави необхідно вживати заходи, спрямовані на зростання рівня збалансованості й прозорості бюджету, ефективності витрачання бюджетних коштів, удосконалення міжбюджетних відносин, якісне виконання бюджетів усіх рівнів, проведення ефективного фінансового контролю.

1.2. Зарубіжний досвід розвитку бюджетної системи

Бюджетна політика країн різного рівня економічного розвитку має свої характерні особливості, пріоритети та різні моделі розвитку. Як правило, держави з розвинутою економікою будують бюджетну політику на принципах покращення якості та розмірів соціального забезпечення, зростання якості життя населення. Країни з транзитною економікою акцентують свою увагу на розвитку інфраструктури та на програмах розвитку інноваційної діяльності [2, с. 86].

Сьогодні розвинуті держави застосовують дві форми державного устрою: унітарну (Франція, Японія), відповідно до якої бюджетні системи складаються з державного та місцевих бюджетів, та федеративну (США, Великобританія), що передбачає у складі бюджетної системи держави федеральний бюджет, бюджети членів федерації та місцеві бюджети.

У Франції центральний бюджет формується з трьох складових: державний бюджет, на частку якого приходиться більше 70% коштів центрального бюджету, приєднані бюджети різних державних організацій та спеціальні рахунки казначейства.

У видатковій частині загальний бюджет ділиться на функціональний та інституційний. Функціональний включає витрати, які використовуються для підтримки адміністративних служб, обслуговування державного боргу,

обслуговують капітальні вкладення, трансферти. Другий містить витрати на оборону, виплату відсотків і погашення державного боргу, соціально-економічні, загальнодержавні, міжнародні потреби.

Ключовими видами доходів загального бюджету Франції виступають прямі та непрямі податки і доходи від підприємницької діяльності. Практично 40% усіх податкових надходжень надходить від індивідуального податку на прибуток і податку на прибуток корпорацій. З-поміж непрямих податків головне місце займає податок на додану вартість [9, с. 62].

Приєднані бюджети впроваджені для організацій, які не володіють статусом юридичної особи, проте реалізують торгово-промислову діяльність і мають фінансову автономію (бюджети пошти, служби зв'язку, національної друкарні, монетного двору).

Спеціальні рахунки казначейства включають різні фонди, зокрема: інвестиційно-транспортний, національно-спортивний, різноманітні торгові рахунки казначейства.

Стосовно перших етапів розвитку розвинених держав, то бюджетна система низки країн визначалась залежністю державного бюджету від місцевих фінансів. Так, для прикладу, уряд США до ухвалення Конституції 1787 р. не мав власних джерел доходу і покривав свої видатки за допомогою внесків окремих штатів. За допомогою зусиль центральної влади роль державного бюджету стала зміцнюватись, а після Другої світової війни процес централізації бюджетної системи у всіх країнах різко посилювався, значно збільшилась частка державного бюджету в загальному обсязі ресурсів бюджетної системи – у США більше, ніж 50%, Великобританії – більше, ніж 70% [9, с. 62].

У вказаних державах до державного бюджету направляються найвагоміші доходи: надходження від податку на доходи фізичних осіб; податку на прибуток корпорацій; акцизів; мита; дохід від державних позик, які випускаються центральним урядом. По витратах, навпаки, відзначається інша тенденція:

зростає питома вага в загальній сумі витрат бюджетної системи місцевих бюджетів, на які уряд перекладає більшу частину витрат на розвиток соціально-економічної інфраструктури.

У Великобританії у 1973–1975 рр. була проведена реформа, внаслідок якої впроваджено систему управління місцевими органами (розподіл на графства й округи) та ліквідовано невеликі адміністративні одиниці (сільські округи й приходи). Це обумовило скорочення чисельності місцевих бюджетів і зростання їхнього обсягу. Фінансові взаємовідносини центральних і місцевих органів влад стали значно тіснішими, зросли регулююча роль місцевих фінансів і їхній вплив на процес відтворення та галузь соціальних відносин [6].

Зауважимо, що в кожній державі структура державного бюджету окреслюється своїми національними особливостями. Федеральний бюджет США побудований за принципом «повного» бюджету і формується з двох складових: власне урядового бюджету та довірчих фондів. Урядовий бюджет фінансує загальнодержавні програми, які пов'язані з політичними та економічними функціями держави. Витрати бюджету спрямовуються на військові цілі; апарат управління; економічні, зовнішні і соціальні потреби; виплату відсотків за федеральним боргом. Дохідна частина бюджету формується, в основному, за рахунок податків. Федеральні фонди містять близько 70% усього федерального бюджету, на них припадає вся сума бюджетного дефіциту.

Довірчим фондам притаманний цільовий характер – їхня робота пов'язана з окремими видами державної виробничої інфраструктури (будівництво автошляхів, залізниць, портів, аеропортів, електростанцій). Найбільшими є фонди соціального страхування, що включають різні види пенсійного забезпечення та допомоги по безробіттю [9, с. 63].

У Великобританії державний бюджет формується з двох складових: звичайного бюджету та національного фонду позик. Звичайний бюджет спрямовуються на фінансування поточних витрат держави, його витрати

поділяються на щорічно затверджені Парламентом і консолідований фонд постійних витрат. До щорічно затверджених належать витрати на оборону, соціально-економічні цілі, субсидії місцевим органам влади, допомога зарубіжним країнам (в основному, тим, які належать до Британської співдружності націй), витрати на управління. До витрат консолідованого фонду входять виплати за державним боргом, внески до бюджету та інших фондів, витрати на утримання королеви і двору.

Дохідна частина бюджету, в основному, формується за рахунок податкових надходжень (більше 90%), решту складають неподаткові надходження. Звичайні бюджети, як правило, дефіцитні й «покриваються» позикою з національного фонду позик. З цього фонду проводяться платежі за державним боргом, видаються довготермінові кредити на капіталовкладення державним підприємствам і місцевим органам влади. Доходи формуються за рахунок відсотків за кредитами, прибутку емісійного департаменту Банку Англії, а також коштів, які надійшли зі звичайного бюджету при формуванні позитивного сальдо [9, с. 63].

Корисним для розв'язання проблем бюджетної сфери в Україні є, з нашої точки зору, також досвід реалізації реформ у бюджетній системі Польщі, Грузії, Австралії, В'єтнаму та Сінгапуру. Так, стосовно Польщі, то після правління комуністичної партії економіка цієї держави не була готова до євроінтеграції – темпи інфляції постійно збільшувались, робота більшості державних підприємств була збитковою, заробітна плата була надто низькою. У той же час, у цій державі мав місце величезний бюджетний дефіцит, який покривався емісією грошей, що, зрештою, обумовило гіперінфляцію [33, с. 128].

Зрозумілим та найдоцільнішим рішенням у такій ситуації стало оперативне обмеження витрат. Для цього було підготовлено план реформ, спрямований на реорганізацію застарілої системи управління Польщі. У рамках реалізації вказаного плану було:

- ухвалено Закон про фінансову економію в державних компаніях, що надало їм змогу оголошувати себе банкрутами;
- заборонено Національному банку фінансувати дефіцит державного бюджету і проводити емісію нової валюти;
- скасовано пільгове кредитування державних підприємств;
- розроблено єдині правила оподаткування для усіх підприємств та скасовано податкові пільги;
- прийнято нову законодавчу базу, сприятливу для зарубіжних інвесторів;
- ухвалено Закон про іноземні валюти, який поліпшив внутрішню конвертованість золотого запасу і ліквідував державну монополію на міжнародну торгівлю;
- запроваджено єдині ставки мита для усіх підприємств [33, с. 128].

Урядова політика була спрямована на введення жорстких бюджетних обмежень, що змушувало державні підприємства витратити лише те, що було зароблено, не розраховуючи на державну допомогу. Результатом застосування таких заходів через декілька років стало призупинення інфляції та перехід до стадії економічного зростання. Схожі процеси отримали назву «шокова терапія», і окремі європейські держави – приміром, Естонія і Чехія – успішно використали цей досвід. Тож, цілком зрозуміло, що заходи «шокової терапії» базуються на стрімких, широкомасштабних і комплексних економічних реформах.

Досвід Грузії демонструє раціональну урядову політику, яка побудована на основі вдосконалення місцевих бюджетів через надання їм ширших прав та автономності. Для поліпшення співпраці органів місцевого самоврядування з урядом було ухвалено ряд змін у бюджетному процесі. Основним завданням було надання ширших повноважень органам місцевого самоврядування і надання додаткових фінансових ресурсів для впровадження державних програм,

потрібних місцевим органам влади. Профіцит місцевих бюджетів призвів до сильної економіки країни.

Досвід Австралії демонструє високий рівень централізації бюджетних коштів та використання системи централізованих відрахувань для їхнього розподілу по регіону для задоволення бюджетних потреб нижчих рівнів.

Протягом останніх десятиліть швидкий економічний розвиток відмічається у В'єтнамі, де на початку 2000-х рр. середньорічне зростання темпу приросту ВВП сягнуло 7,3%. Це відбулося через кардинальні зміни, які було здійснено під час реформування бюджетної системи. Так, в першу чергу, було запроваджено прозоре формування бюджету; по-друге, переглянуто бюджетні видатки; по-третє, вдосконалено державну інвестиційну програму; по-четверте, надано ширші повноваження розпорядникам бюджетних коштів стосовно витрат коштів; по-п'яте, реформовано сферу державних закупівель.

Основним завданням реформування бюджетної системи Сінгапуру стало «розумне управління», а саме відмова від соціальних витрат, які вимагали капітальних вкладень, від фінансування державних підприємств, електроенергії тощо. Ключовими ознаками розвитку бюджетної політики стали прозорість і повнота бюджету та врахування всіх бюджетних ризиків. Інформація про податкові надходження стала відкритою для суспільства, до того ж, уряд впровадив довгострокову стратегію стабільності бюджетної системи. Враховуючи те, що Сінгапур є однією з найбільш глобалізованих світових економік, парламент розробив концепцію гнучкості бюджету в умовах фінансової глобалізації. Тож, саме реформування бюджетної системи і державне регулювання дало змогу Сінгапуру вийти на перші позиції на міжнародному рівні. Сьогодні він входить у трійку найбільш конкурентоспроможних держав світу [33, с. 129].

Таким чином, проблеми економічного розвитку України не мають абсолютних аналогів у світі через національні особливості політичного та

соціально-економічного простору. Тож і методи їх розв'язання не можуть бути запозичені в чистому вигляді, а лише дещо видозміненими, за умови врахування особливостей побудови та функціонування бюджетної системи в Україні.

Висновки до розділу 1

1. Отже, бюджетна система – це сукупність бюджетів усіх рівнів державного устрою згідно з адміністративно-територіальним поділом країни, що формуються з доходної та видаткової частин, які направлені на забезпечення збалансованості централізованого грошового фонду та на реалізацію ключових напрямів соціально-економічного розвитку всієї країни.

Бюджетна система виступає одним із найважливіших інструментів державного регулювання економіки для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства.

З'ясовано, що бюджетна політика являється адаптивним механізмом у сфері регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища для економічного розвитку держави.

2. Проведений аналіз зарубіжного досвіду розвитку бюджетної системи показав, що бюджетна політика країн різного рівня економічного розвитку має свої характерні особливості, пріоритети та різні моделі розвитку. Тож, Україна не повинна у чистому вигляді запозичувати зарубіжний досвід побудови та функціонування бюджетної системи, а має робити рішучі кроки у напрямку підвищення ефективності функціонування вітчизняної бюджетної системи, що потребує концентрації зусиль на розвитку інституційно-правової бази функціонування бюджетної системи; зростання обсягу бюджетних видатків на основі підвищення продуктивності бюджетних територіальних формувань; оптимізації розподілу бюджетних ресурсів; удосконалення системи трансфертів; розвитку системи фінансових запозичень на місцевому рівні.

Впровадження цих заходів дасть змогу на вищому рівні забезпечити відкритість і прозорість у бюджетному процесі, справедливий розподіл публічних фінансів між громадянами та територіальними громадами, створить реальні можливості для швидкого соціально-економічного розвитку українського суспільства.

РОЗДІЛ 2. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз та оцінка дохідної частини зведеного бюджету України

Державний бюджет України виконує роль ключового фінансового плану країни та є узгодженим за термінами нагромадження і використання кошторисом доходів і видатків фінансових ресурсів. Державний бюджет забезпечує фінансування заходів соціально-економічного розвитку загальнодержавного значення, а також міждержавних відносин і забезпечує перерозподіл частини фінансових ресурсів між адміністративно-територіальними утвореннями України з урахуванням екологічного, соціально-економічного стану, потреби організації рівноцінних умов стосовно фінансового забезпечення окремих територій. За допомогою бюджету відтворюються основні пропорції розвитку економічної системи, зокрема, формується структура суспільного виробництва, забезпечується оптимальне співвідношення між споживанням і нагромадженням. Бюджет формує можливість регулювання ефективності та збалансованості

розвитку виробничої і невиробничої сфер, впливу на темпи розвитку і структуру суспільного виробництва. Бюджет як головний фонд централізованих ресурсів та інструмент бюджетної політики формується за допомогою доходів та видатків [40, с. 19].

Доходи бюджету виступають інструментом перерозподілу фінансових ресурсів у суспільстві на користь відповідних груп населення, сфер економіки та адміністративних територій, отже, є одними з найважливіших елементів системи державного регулювання як економічного, так і соціального розвитку держави.

Згідно вимог Бюджетного кодексу України до доходів бюджету належать: податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких визначено національним законодавством (включаючи трансферти, плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ) [3].

Податкові та неподаткові надходження займають основну частку у структурі доходів зведеного бюджету України.

Виконання бюджету за доходами виступає дуже важливим етапом бюджетного процесу, адже виконати бюджет за доходами означає в повній мірі мобілізувати податки, збори та інші обов'язкові платежі, а також раціонально та ефективно розподілити їх між рівнями бюджетної системи у відповідності до бюджетного законодавства [39, с. 62].

Проаналізуємо динаміку доходів зведеного бюджету України за 2010-2020 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1
Динаміка доходів зведеного бюджету України за 2010-2020 рр.

Роки	Обсяг доходів, у млрд. грн.	% доходів державного бюджету	% доходів місцевих бюджетів
2010	314,5	74,4	25,6
2011	398,6	78,3	21,7

2012	445,5	77,4	22,6
2013	442,8	76,2	23,8
2014	456,1	77,8	22,2
2015	652,0	81,5	18,5
2016	782,7	78,2	21,8
2017	1016,8	77,4	22,6
2018	1184,3	77,8	22,2
2019	1289,8	76,7	23,3
2020	1376,7	77,3	22,7

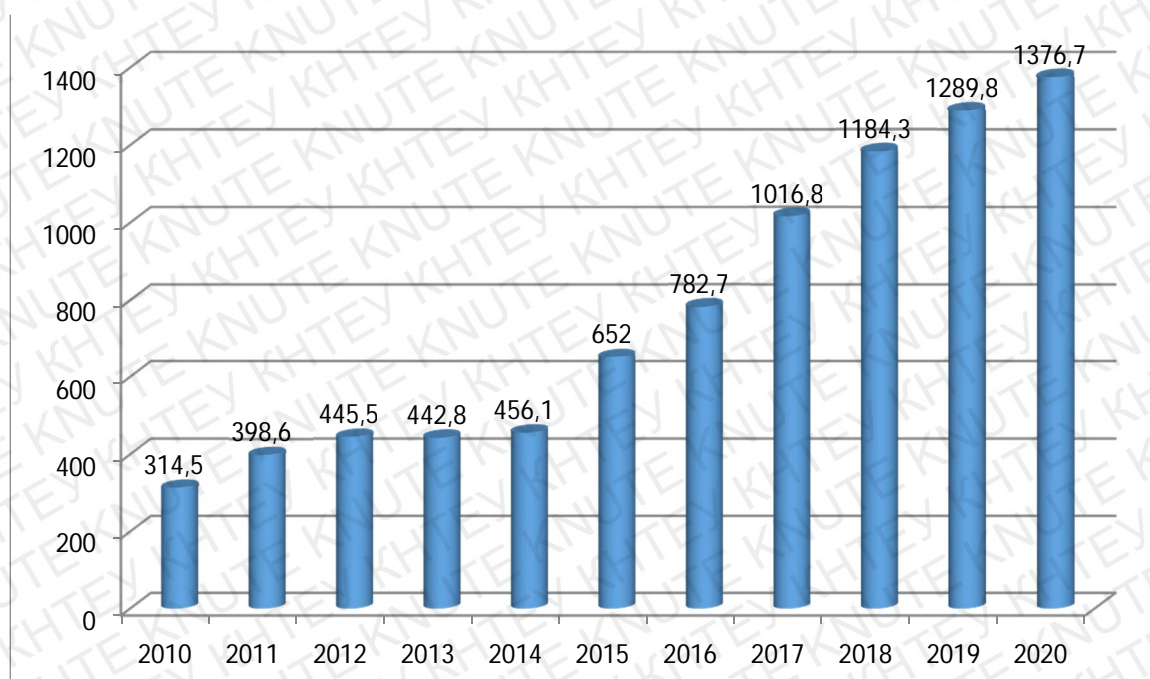
Аналізуючи таблицю, можемо дійти висновку, що протягом 2010-2020 рр. частка доходів державного бюджету коливалася у межах 74,4-81,5%, зокрема найменша частка доходів державного бюджету спостерігалась у 2010 році – 74,4 %, а найбільша – у 2015 році з показником 81,5 %.

Частка доходів місцевих бюджетів відповідно коливалася з 18,5% до 25,6%, зокрема найменша частка доходів була зафіксована у 2015 році – 18,5%, найбільша у 2010 році – 25,6%.

Отже, коефіцієнт бюджетної централізації за доходами коливається від 74,4% у 2010 році до 77,3% у 2020 році, тобто більша частина доходів вітчизняної бюджетної системи акумулюється саме в державному бюджеті. Важливо зазначити, що стратегія реформування міжбюджетних відносин окреслює чіткий розподіл повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, розподіл об'єктів загальнодержавної та комунальної власності згідно з функціями та обов'язками органів влади, перерозподіл бюджетних доходів та вибір оптимальної формули розрахунку сум трансфертів. Наразі важливим пріоритетом державної політики є подальший розвиток бюджетних

відносин в частині зменшення частки державного бюджету та посилення ролі місцевих бюджетів.

Наочне зображення динаміки доходів зведеного бюджету України за 2010-2020 рр. можна побачити на мал. 2.1.

Мал. 2.1. Динаміка доходів зведеного бюджету України за 2010-2020 рр., млрд. грн.

Як видно з мал. 2.1, протягом аналізованого періоду обсяги доходів зведеного бюджету України постійно зростали, за винятком 2013 року, коли відбулось невелике зниження обсягу доходів порівняно з 2012 роком. Загалом, протягом 2010-2020 рр. доходи зведеного бюджету України зросли з показника 314,5 млрд. грн. до позначки 1376,7 млрд. грн., тобто на 1062,2 млрд. грн. або більш, як у 4 рази. Найбільший ріст доходів було зафіксовано у 2017 році – на 30 % порівняно з 2016 роком, що дорівнює позначці у 1016,8 млрд. гривень. Найменше зростання доходів спостерігалось у 2014 році – порівняно з 2013 роком доходи зросли лише на 3 % до рівня 456,1 млрд. гривень, що певною мірою було обумовлено початком гібридної війни Російської Федерації з Україною.

Абсолютні та відносні зміни обсягів доходів зведеного бюджету України за 2010-2020 рр.

Роки	Обсяг доходів, у млрд. грн.	Зміни	
		у млрд. грн.	у %
2010	314,5	-	-
2011	398,6	84,1	126,7
2012	445,5	46,9	111,8
2013	442,8	-2,7	99,4
2014	456,1	13,3	103,0
2015	652,0	195,9	143,0
2016	782,7	130,7	120,0
2017	1016,8	234,1	130,0
2018	1184,3	167,5	116,5
2019	1289,8	105,5	108,9
2020	1376,7	86,9	106,7

Проаналізуємо як змінювалися обсяги доходів за досліджуваний період в абсолютних та відносних показниках (табл. 2.2).

Якщо аналізувати динаміку зміни обсягів доходів зведеного бюджету України за 2010-2020 рр., то у 2011 році порівняно з 2010 роком доходи зросли на 26,7 %, у 2012 році – на 11,8 %, у 2013 році – доходи навпаки знизились на 0,06 %, у 2014 році – зросли на 3 %, у 2015 році – відбулося зростання доходів на 43 %, у 2016 році – на 20 %, у 2017 році – зростання доходів сягнуло 30 %, у 2018 році – зростання доходів зупинилось на позначці 16,5 %, у 2019 році – 8,9 %, у 2020 році – доходи зросли на 6,7 %.

Далі проаналізуємо структуру доходів зведеного бюджету України за статтями доходів протягом 2014-2020 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура доходів зведеного бюджету України за статтями доходів
протягом 2014-2020 рр.

Роки	Всього	Податкові надходження		Неподаткові надходження		Доходи від операцій з капіталом		Кошти від інших країн та МФО		Цільові фонди		Офіційні трансферти	
		млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
2014	456,1	367,5	80,58	80,6	17,68	2,0	0,44	5,4	1,18	0,5	0,12	-	-
2015	652,0	507,6	77,85	140,2	21,5	1,8	0,28	1,9	0,29	0,6	0,09	-	-
2016	782,7	650,8	83,14	125,4	16,02	1,6	0,20	4,2	0,54	0,8	0,10	-	-
2017	1016,8	828,2	81,45	154,4	15,18	2,2	0,21	1,6	0,16	30,5	3,0	-	-
2018	1184,3	986,3	83,29	192,7	16,27	2,8	0,24	1,6	0,13	0,9	0,07	-	-
2019	1289,8	1070,3	82,96	212,8	16,5	3,1	0,24	1,2	0,09	2,4	0,18	1,2	0,09
2020	1376,7	1136,7	82,57	234,4	17,03	3,6	0,26	1,2	0,09	0,8	0,06	1,2	0,09

Як видно з табл. 2.3, структура доходів зведеного бюджету протягом аналізованого періоду залишається відносно сталою. Так, частка податкових надходжень за вказаний період знаходиться в межах 77,85–83,29%; неподаткових надходжень – 15,18–21,5%; доходів від операцій з капіталом – 0,20–0,44%; трансфертів від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій – 0,09–1,18%; надходжень цільових фондів – 0,06–3,0%.

Слід зазначити, що ключовим видом доходів бюджету виступають податки, які відіграють важливу роль у системі бюджетно-податкового регулювання. Від ступеня прогнозованості податкових надходжень, управління процесу їх формування залежать фінансово-бюджетна збалансованість, ефективність бюджетно-податкової політики держави. Податкові надходження займають основоположне місце з-поміж різних методів акумулювання бюджетних ресурсів та інструментів державного регулювання економіки та

соціальної сфери. Частка податкових надходжень у структурі доходів зведеного бюджету варіюється в межах 77,85–83,29%.

Так, найбільшим джерелом доходів бюджету виступає податок на додану вартість, надходження від якого в повному обсязі зараховуються до державного бюджету. У цілому, податок на додану вартість є основним бюджетоформуєчим податком, який виступає стабільним джерелом наповнення державного бюджету. Його частка у доходах зведеного бюджету за період 2010-2020 рр. становить 40-45%. Важливо зазначити, що у загальній структурі податку на додану вартість протягом аналізованого періоду переважають надходження податку на додану вартість із ввезених в Україну товарів, послуг над вивезеними.

Важливу частку в доходах зведеного бюджету займає податок на доходи фізичних осіб, який справляється з доходів фізичних осіб. Податок на доходи фізичних осіб є загальнодержавним податком та виступає найвагомим за обсягом джерелом наповнення дохідної частини місцевих бюджетів.

Загалом, частка податку на доходи фізичних осіб в доходах зведеного бюджету знаходиться в межах 15-20%, при чому спостерігається зростання цих надходжень, що свідчить про стабілізацію фінансової політики країни, збільшення рівня доходів громадян, а також зростання фіскальної ефективності податку на доходи фізичних осіб.

Також, спостерігається поступове зниження частки податку на прибуток у надходженнях зведеного бюджету, що є позитивною тенденцією стосовно стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності та розвитку підприємницької активності в державі. Структура надходжень податку на прибуток останнім часом залишається незмінною. Так, більше 50% податку до зведеного бюджету надходить від приватних підприємств, 20% – від іноземних компаній, які створені за участю іноземного капіталу, 14% – від державних та комунальних підприємств. Загалом, в Україні податок на прибуток залишається одним з чотирьох бюджетоутворюючих, не дивлячись на складний механізм його

розрахунку, адміністрування та контролю за сплатою, а також розширені можливості по ухиленню від сплати цього податку та мінімізації об'єктів оподаткування.

Що стосується акцизного податку, то питома вага надходжень від нього за період з 2010 року по 2020 рік у загальному обсязі доходів зведеного бюджету коливається від 8,3% (2013 рік) до 14,1 % (2018 рік).

Неподаткові надходження також виступають важливим джерелом доходів бюджетів різних рівнів. Але їх обсяг суттєво менший від податкових надходжень, оскільки надходження складають близько 20% від усіх доходів бюджету. Така ситуація є свідченням поширення тенденції до взаємозаміщення податкових та неподаткових платежів, що дає змогу органам державного управління обрати для себе зручну форму залучення доходів – пряму (шляхом стягнення податків) чи приховану (через мобілізацію неподаткових доходів).

Важливою складовою доходів бюджету є доходи від операцій з капіталом, які займають мізерну частку в структурі доходів (близько 0,5%), до того ж простежується тенденція до їх зниження. Водночас, розподіл надходжень від операцій з капіталом в основною мірою зміщений у напрямку місцевих бюджетів.

Трансферти безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету до іншого. Основне призначення трансфертів - вирішення проблем вертикальної незбалансованості, які з'являються в результаті невідповідності видаткових повноважень податкоспроможності регіону. Трансферти від інших країн та міжнародних фінансових організацій знаходяться в межах від 0,09 у 2019-2020 рр. до 1,18 % у 2010 році. Загальний обсяг трансфертів від зарубіжних країн є досить нестабільним в часовому вимірі та обсягах надання, що пояснюється нестабільною соціально-економічною ситуацією в нашій країні.

Крім того, деякою мірою державний бюджет доповнюють централізовані та децентралізовані фонди України цільового призначення, позабюджетні фонди

місцевих органів самоврядування. Частка цільових фондів знаходиться в межах від 0,06 % у 2020 році до 3 % у 2017 році.

Міжбюджетні трансферти виступають ефективним інструментом вирішення економічних проблем розвитку регіонів та направлені на формування однакових умов доступу громадян до соціальних послуг; стимулюють економічний розвиток територій. У доходах зведеного бюджету міжбюджетні трансферти у 2019-2020 рр. були зафіксовані в обсязі по 1,2 млрд. гривень щорічно, що становить лише близько 0,1 % від дохідної частини зведеного бюджету України.

Отже, доходи бюджету реалізують свою ключову фіскальну функцію, а також забезпечують раціональний перерозподіл валового внутрішнього продукту, виступають важливим інструментом державного регулювання економічного зростання.

2.2. Аналіз та оцінка виконання видаткової частини зведеного бюджету України

Вагоме місце в «ланцюжку» бюджетних відносин займає видаткова частина зведеного бюджету, яка формує напрями використання централізованого та децентралізованого бюджетних грошових фондів.

Отже, проаналізуємо динаміку здійснення видатків зведеного бюджету України за 2010-2020 рр. (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

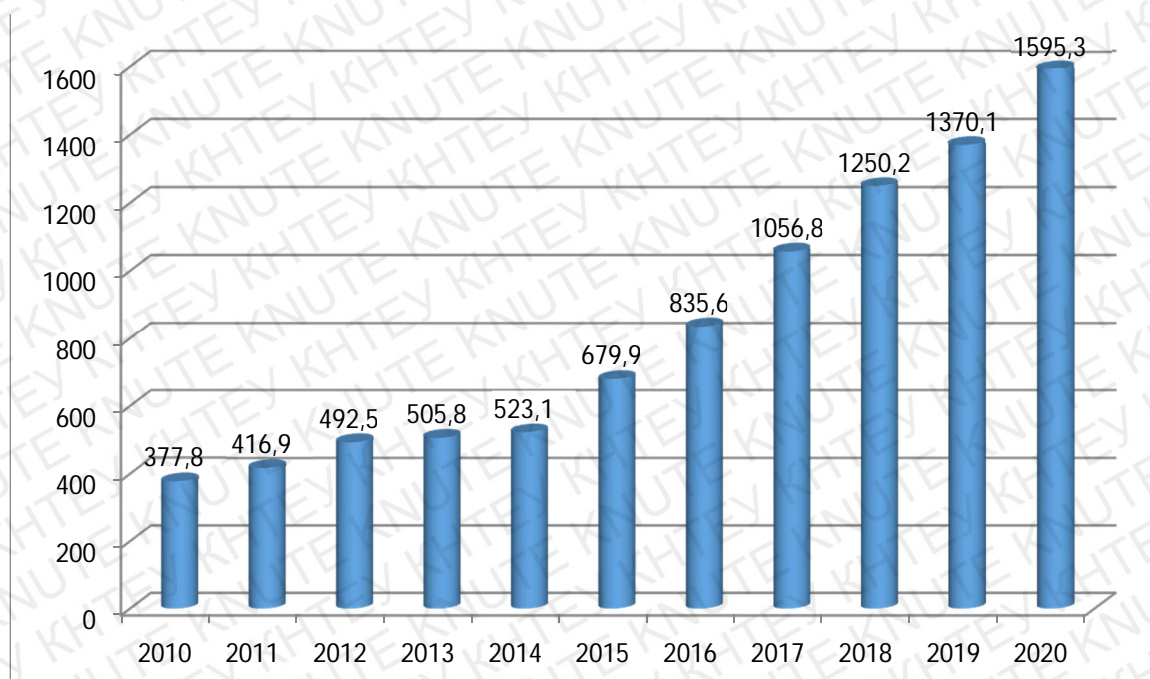
Динаміка видатків зведеного бюджету України за 2010-2020 рр.

Роки	Обсяг видатків, у млрд. грн.	% видатків державного бюджету	% видатків місцевих бюджетів
2010	377,8	59,8	40,2

2011	416,9	57,2	42,8
2012	492,5	55,1	44,9
2013	505,8	56,9	43,1
2014	523,1	57,3	42,7
2015	679,9	59,3	40,7
2016	835,6	58,6	41,4
2017	1056,8	53,6	46,4
2018	1250,2	54,9	45,1
2019	1370,1	59,4	40,6
2020	1595,3	58,3	41,7

Проаналізувавши табл. 2.4, можемо дійти висновку, що протягом досліджуваного періоду частка видатків державного бюджету у структурі зведеного бюджету знаходилась у межах 53,6-59,8 %, зокрема найменша частка видатків державного бюджету була відмічена у 2017 році – 53,6 %, а найбільша – 59,8% у 2020 році. Стосовно частки місцевих бюджетів, то вона коливалась у межах 40,2-46,4%, де найменша була зафіксована у 2010 році, а найбільша - у 2017 році. Як бачимо, більша частина видатків бюджетної системи України припадає саме на видатки державного бюджету.

Наочне зображення динаміки видатків зведеного бюджету України за 2010-2020 рр. можна побачити на мал. 2.2.

Мал. 2.2. Динаміка витатків зведеного бюджету України за 2010-2020 рр., млрд. грн.

З мал. 2.2 можемо зробити висновок, що протягом всього аналізованого періоду спостерігалось щорічне підвищення обсягів витатків зведеного бюджету України. Загалом, за 10 років витаткова частина зведеного бюджету зросла на 1217,5 млрд. гривень, тобто збільшилась у більше ніж 4 рази.

Далі проаналізуємо як змінювались обсяги витатків за досліджуваний період в абсолютних та відносних показниках (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Абсолютні та відносні зміни обсягів витатків зведеного бюджету України за 2010-2020 рр.

Роки	Обсяг витатків, у млрд. грн.	Зміни	
		у млрд. грн.	у %
2010	377,8	-	-
2011	416,9	39,1	110,3
2012	492,5	75,6	118,1
2013	505,8	13,3	102,7

Роки	Обсяг видатків, у млрд. грн.	Зміни	
		у млрд. грн.	у %
2014	523,1	17,3	103,4
2015	679,9	156,8	130,0
2016	835,6	155,7	123,0
2017	1056,8	221,2	126,5
2018	1250,2	193,2	118,3
2019	1370,1	119,9	109,6
2020	1595,3	225,2	116,4

Як видно з табл. 2.5, видатки зведеного бюджету у 2011 році порівняно з 2020 роком зросли на 39,1 млрд. грн. або на 10,3%; у 2012 році – на 75,6 млрд. грн. або на 18,1%; у 2013 році зростання становило 13,3 млрд. грн. або лише 2,7 %, що є найменшим показником зростання видатків за досліджуваний період; у 2014 році зростання склало 17,3 млрд. грн. або 3,4%, у 2015 році видатки збільшились на 156,8 млрд. грн. або на 30%, що є найвищим показником за весь період; у 2016 році – на 155,7 млрд. грн. або на 23%, у 2017 році – на 221,2 млрд. грн. або на 26,5 %, у 2018 році – на 193,2 млрд. грн. або на 18,3%, у 2019 році видатки збільшились на 19,9 млрд. грн., що склало 9,6%, а у 2020 році обсяг зростання склав 225,2 млрд. грн. або 16,4% порівняно з 2019 роком.

Далі проаналізуємо структуру видатків зведеного бюджету України за функціональною класифікацією протягом 2014-2020 рр. (табл. 2.6).

Перш за все, необхідно зазначити, що наразі структура бюджетних видатків спрямована на посилення економічного зростання та реалізацію структурних реформ в Україні.

Важливим фактором формування системи видатків державного та місцевих бюджетів виступає конституційна доктрина держави. Згідно ст. 1

Конституції України, і враховуючи проголошений нашою країною євроінтеграційний вибір, Україна тримає курс на розбудову соціальноспрямованої ринкової економіки, що передбачає великі обсяги фінансування соціальної сфери і соціального захисту населення. Як видно з табл. 2.6, найбільша частка видатків зведеного бюджету направлена на сферу соціального захисту та соціальне забезпечення, зокрема цей показник знаходиться в межах 21,7-30,9%. Найменший обсяг фінансування цієї сфери був відмічений у 2020 році з показником 21,7%, а найбільший у 2016 році з показником 30,9 %.

Таблиця 2.6

Структура видатків зведеного бюджету України за функціональною класифікацією протягом 2014-2020 рр.

Статті видатків	2014		2015		2016		2017		2018		2019		2020	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Усього	523,1	100	679,9	100	835,6	100	1056,8	100	1250,2	100	1370,1	100	1595,3	100
Загальнодержавні функції	76,8	14,7	117,6	17,3	134,1	16,1	166,2	15,7	191,5	15,3	203,1	14,8	204,8	12,8
Оборона	27,4	5,2	52,0	7,7	59,4	7,1	74,4	7,0	97,0	7,8	106,6	7,8	120,3	7,8
Громадський порядок, безпека, судова влада	44,9	8,6	55,0	8,1	72,1	8,6	88,5	8,4	118,0	9,4	141,5	10,3	159,5	10,0
Економічна діяльність	43,6	8,3	56,3	8,3	72,1	8,6	102,9	9,7	140,8	11,3	154,2	11,3	262,8	16,5
Охорона навколишнього. середовища	3,5	0,7	5,5	0,8	6,3	0,8	7,3	0,7	8,2	0,7	9,7	0,7	9,1	0,6
ЖКХ	17,8	3,4	15,7	2,3	17,5	2,1	27,2	2,6	30,3	2,4	34,5	2,5	32,2	2,0
Охорона здоров'я	57,2	10,9	71,0	10,4	75,4	9,0	102,4	9,7	115,8	9,3	128,4	9,4	175,8	11,0
Духовний та фізичний розвиток	13,9	2,7	16,2	2,4	16,8	2,0	24,3	2,3	29,0	2,3	31,6	2,3	31,7	2,0
Освіта	100,1	19,1	114,2	16,8	129,4	15,5	177,8	16,8	210,0	16,8	238,8	17,4	252,3	15,8

Соціальний захист	138,0	26,4	176,3	26,0	258,3	30,9	285,8	27,0	309,4	24,8	321,8	23,5	346,7	21,7
-------------------	-------	------	-------	------	-------	------	-------	------	-------	------	-------	------	-------	------

Останніми роками також спостерігається зростання розмірів видатків зведеного бюджету України на загальнодержавні функції, обслуговування державного боргу. Зростання цих видатків відбулося через підвищення заробітних плат державних службовців, а також необхідність виділення коштів на обслуговування державного боргу.

Зокрема, протягом 2014-2020 рр. простежуємо значне зростання видатків зведеного бюджету на оборону, що пов'язано з необхідністю ефективного забезпечення обороноздатності України внаслідок розгортання гібридної війни із Російською Федерацією. Так, протягом 2015-2020 рр. частка видатків на оборону у зведеному бюджеті України тримається на рівні 7-8%, що є значно вищим показником, ніж до цього періоду, приміром у 2014 році цей показник становив тільки 5,2%.

Збільшення видатків зведеного бюджету на громадський порядок, безпеку й судову владу з показника 8% до рівня 10% видаткової частини зведеного бюджету України також спричинено збройним конфліктом на Сході України, що активізувало дії державних органів у сфері підвищення громадського порядку, безпеки, боротьби зі злочинністю та охорони державного кордону, а також проведення реформ у системі правоохоронних органів та органів судової влади.

Військовий конфлікт на Сході України призвів і до зростання обсягів видатків зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, адже бюджетами всіх рівнів надається підтримка внутрішньо переміщеним особам, військовослужбовцям, постраждалим та членам сімей загиблих. У той же час, радикальне збільшення видатків на соціальний захист пояснюється державною політикою, яка спрямована на зростання соціальних стандартів життя громадян, їх загального добробуту.

З табл. 2.6 видно, що значно зросли видатки на економічну діяльність, зокрема якщо у 2010 році вони становили 43,6 млрд. грн. або 8,3%, то вже у 2020 році вони зросли до рівня 262,8 млрд. грн. і склали 16,5% видаткової частини зведеного бюджету України, що пов'язано з процесами структурного реформування економіки України.

Видатки зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища зросли за аналізований період через необхідність фінансування заходів з ліквідації забруднення навколишнього природного середовища та загальну несприятливу екологічну ситуацію в нашій державі.

Що стосується видатків зведеного бюджету на житлово-комунальне господарство, то вони збільшились за рахунок проведення реформи бюджетної децентралізації, завдяки якій місцеві бюджети одержали додаткові грошові кошти для придбання комунальної техніки, проведення капітального ремонту доріг, підвищення енергоефективності житлового фонду.

Зростання видатків зведеного бюджету на духовний і фізичний розвиток, освіту й охорону здоров'я, пояснюється підвищенням заробітної плати працівників бюджетної сфери, зростанням цін на продукти харчування та медикаменти, ростом тарифів на житлово-комунальні послуги, які врешті збільшили вартість утримання установ соціальної сфери.

Висновки до розділу 2

1. Проведений аналіз структури доходів зведеного бюджету України показав її нестабільність, що обумовлена нестабільністю податкової політики із перемінним використанням то податкових, то неподаткових важелів. Водночас, наявність хаотичних структурних змін дохідної частини бюджету впливає на стабільність фінансування видаткової частини бюджету, що спричиняє дисбаланси бюджетної політики в Україні.

Так, за досліджуваний період структура доходів зведеного бюджету зазнала великих змін, що пояснюється корегуванням політики державних доходів, особливо податкової політики в частині зміни податкових ставок, бази оподаткування, податкових пільг, а також розподілом загальнодержавних доходів між різними ланками бюджетної системи за наслідками реформи децентралізації.

2. Проведений аналіз видаткової частини зведеного бюджету України показав, що протягом аналізованого періоду спостерігалось щорічне підвищення обсягів видатків зведеного бюджету України. Загалом, за останніх 10 років видаткова частина зведеного бюджету зросла на 1217,5 млрд. гривень, тобто збільшилась у більш ніж 4 рази.

Що стосується структури видатків, то значне зростання видатків спостерігалось у сфері фінансування загальнодержавних функцій: оборони, громадського порядку, безпеки, сфери соціального захисту. Така ситуація обумовлена тим, що Україна знаходиться у процесі гібридної війни з Російською Федерацією, тому значні фінансові ресурси спрямовуються на придбання військової техніки та зброї, проведення реформ у системі правоохоронних органів та органів судової влади, державну підтримку внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, постраждалих і сімей загиблих, а також загальне забезпечення добробуту українців.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

3.1. Проблеми функціонування вітчизняної бюджетної системи

Важливо зазначити, що діюча на сьогодні в Україні бюджетна система містить ряд недоліків у своєму функціонуванні, найпомітнішими з яких є наступні:

- незважаючи на те, що дохідна частина державного та місцевих бюджетів має тенденцію до більшого зростання порівняно з видатковою, проте її потенціалу все одно не вистачає для повноцінної реалізації державою своїх функцій та належного фінансування усіх суспільних потреб;
- вимушені заходи з оптимізації доходів зведеного бюджету через перетворення у податковій системі не дають необхідних результатів, а тільки стимулюють розвиток тіньової економіки;
- нинішній бюджетний процес не забезпечує повноцінного контролю за реалізацією бюджетів усіх рівнів та цільовим використанням бюджетних коштів (має місце непрозорий розподіл доходів бюджету, неефективне формування видатків, недостатнє їх фінансування).

Зауважимо, що парламентом України впродовж 2014–2015 років були ухвалено ряд законодавчих актів про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів України, що дало змогу розпочати створення умов для бюджетної децентралізації, яка складає основу незалежного функціонування органів місцевої влади та територіальних громад. Зміни до Бюджетного кодексу України стали фундаментом для стимулювання громад до об'єднання та підвищення їхньої спроможності через формування механізму переходу об'єднаних територіальних громад на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Отже, впродовж останніх років в нашій державі була фактично запроваджена нова бюджетна модель, яка спрямована на забезпечення

фінансової децентралізації, зокрема, зростання обсягу фінансових ресурсів у розпорядженні органів місцевого самоврядування, формування фінансово спроможних територіальних громад.

Та, окрім позитивних зрушень, за результатами проведення бюджетної децентралізації наразі відмічається низка проблемних питань, які сформувалися в ході практичного використання нових норм бюджетного законодавства, що вимагають розв'язання на законодавчому рівні [3, с. 118].

Так, до основних проблем, що стоять на шляху здійснення бюджетної децентралізації, які визначаються необхідністю усунення недоліків та вирішення проблем діючої моделі міжбюджетних відносин, слід віднести такі [32, с. 56]:

- 1) зниження якості публічних послуг, зумовлене недостатнім фінансовим забезпеченням органів місцевого самоврядування для виконання делегованих повноважень та тенденцією до зменшення його обсягу впродовж останніх років;
- 2) низький рівень фінансово-ресурсної бази органів місцевого самоврядування, недостатній для реалізації власних повноважень;
- 3) відсутність у чинній системі соціальних стандартів та нормативів алгоритму чіткого визначення вартості публічної послуги та відповідно недофінансування їх надання на рівні місцевого самоврядування. Як наслідок, бюджетні установи мають певні проблеми із матеріально-технічним забезпеченням, а розмір та умови оплати праці установ місцевого самоврядування є гіршими, ніж у приватному секторі економіки;
- 4) відсутність в органів місцевого самоврядування можливості для залучення дешевих фінансових ресурсів від іноземних кредиторів, оскільки закріплені законодавством механізми отримання місцевих запозичень та надання місцевих гарантій сильно забюрократизовані.

Сьогодні існують певні проблеми організації системи управління територіями:

– законодавча норма про місцеве самоврядування як «гарантоване державою право територіальної громади вирішувати питання місцевого значення» на практиці перетворюється в невизначеність прав громад і фрагментарність повноважень органів місцевого самоврядування. У свою чергу, це призводить до поглиблення конфлікту інтересів між органами місцевого самоврядування різних рівнів, а також між самоврядуванням і державною владою на рівні областей і районів;

– відсутнє чітке розмежування між повноваженнями місцевих державних адміністрацій та органами місцевого самоврядування, що перешкоджає побудові ефективного механізму контролю за їх виконанням;

– відсутність солідарної відповідальності за розвиток територій, низький рівень взаємної довіри між громадськими організаціями та органами влади. Ефективній взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства перешкоджають непрозорість діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, складність виконання функції громадського контролю за їх діяльністю, недостатнє залучення членів територіальних громад до процесу прийняття управлінських рішень. Як наслідок, раціональні ідеї активної частини громадськості часто не тільки не доходять до адресата, здатного їх реалізувати, але і наштовхуються на опір місцевих посадових осіб;

– неврегульованість питань власності територіальних громад на землю. Наслідком цього стала замкнутість повноважень сільських, селищних і міських рад у розпорядженні земельними ресурсами виключно в межах населених пунктів, тобто на 12% території країни. У результаті органи місцевого самоврядування позбавлені можливості ефективно планувати розвиток територій, громада - відстоювати свої інтереси в процесі прийняття рішень про використання земельних ресурсів.

Зазначені проблеми зумовлюють критичну важливість реформування територіальної організації влади, складовою частиною якого є зміна

адміністративно-територіального устрою за зразком побудованих на демократичних засадах моделей європейських країн.

У цілому, головними недоліками виконання завдань реформи бюджетної децентралізації стали [33, с. 87]:

- неузгодженість норм податкового та бюджетного законодавства з іншими нормативними актами стосовно реалізації бюджетного процесу на початковому етапі упровадження реформи, що призвело до зволікання з розробкою та прийняттям порядку використання бюджетних коштів, в першу чергу, цільових субвенцій;

- незбалансованість доходів і видатків місцевих бюджетів через відсутність джерел покриття переданих на місцевий рівень повноважень, що призводить до порушення ст. 142 Конституції України, згідно з якою витрати органів місцевого самоврядування, які з'явилися внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою [33, с. 87];

- відсутність соціальних стандартів і нормативів за повноваженнями, закріпленими й делегованими державою місцевому самоврядуванню. Це викликає невідповідність нормативів бюджетної галузевої забезпеченості фактичним потребам споживачів, зумовлюючи дефіцит фінансового ресурсу на фінансування делегованих повноважень;

- порушення принципу соціальної справедливості в частині оплати пільг, які приймаються Верховною Радою України, а їх фінансування здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів без відповідних компенсацій;

- незавершеність та недосконалість процесу об'єднання територіальних громад, в результаті чого з'являється додатковий тягар при збалансуванні бюджетної системи, а низький рівень якості підготовки регіональних програм і проектів зумовлює зниження ефективності застосування коштів Державного фонду регіонального розвитку [33, с. 87].

Враховуючи зазначене, можемо запропонувати наступні практичні кроки стосовно подальшого реформування бюджетної системи:

1. Активізація процесу децентралізації бюджетних ресурсів, що повинно стати механізмом ефективного перерозподілу публічних коштів. Реалізація цього завдання вимагає не тільки формальної передачі коштів на місцевий рівень, а й у той же час розширення обсягу делегованих повноважень. Це вимагає чіткої структуризації та перегляду власних та делегованих повноважень органів місцевої влади.

2. Розв'язання питання неузгодженості моделі бюджетних відносин та адміністративно-територіального устрою. У вказаному контексті об'єктивно важливим є здійснення адекватної адміністративно-територіальної реформи, що дасть змогу окреслити функціональні співвідношення між повноваженнями органів місцевого самоврядування регіонів, районів та місцевих державних адміністрацій. Це, у свою чергу, дасть змогу розв'язати проблему поверховості проведення реформи міжбюджетних відносин.

3. Запровадження ряду організаційно-правових заходів з удосконалення розподілу видаткових повноважень в системі органів місцевого самоврядування.

4. Формування ефективної системи підготовки та перепідготовки кадрів для місцевих органів влади. На жаль, сьогодні у сформованих об'єднаних територіальних громадах немає потрібної кількості професійно підготованих кадрів та відмічається низька кваліфікація службовців органів місцевого самоврядування для реалізації нових функцій. Це спричиняє неефективне використання фінансових ресурсів територіальних громад, неспроможність ефективно використати кошти державних субвенцій на розвиток, а також сприяє корупційним явищам.

5. Зважаючи на високі корупційні ризики стосовно використання бюджетних коштів, важливим є питання введення механізмів контролю за

роботою органів місцевого самоврядування як зі сторони державних органів, так і з боку громадськості [3, с. 119].

Також, простежується щорічне посилення залежності місцевих бюджетів від трансфертів із державного бюджету. Мова йде про неефективне використання бюджетних коштів, що спричиняє порушення принципів бюджетної системи, задекларованих в Бюджетному кодексі України, зокрема стосовно справедливого і неупередженого розподілу національного багатства.

На наш погляд, основою зміцнення місцевого самоврядування та місцевих бюджетів України мають стати:

- реформування бюджетної системи згідно з потребами місцевого самоврядування;
- удосконалення міжбюджетних відносин та використання об'єктивних критеріїв вирівнювання фінансової спроможності місцевих бюджетів;
- використання принципів справедливості надання міжбюджетних трансфертів і прозорості руху бюджетних коштів;
- розмежування повноважень між органами центральної влади та місцевого самоврядування;
- заохочення та стимулювання місцевої влади до підвищення податкової спроможності і власної бази доходів місцевих бюджетів;
- посилення відповідальності розпорядників коштів в частині раціонального та ефективного використання коштів бюджетів усіх рівнів [41, с. 137].

Кожен громадянин повинен одержувати належний йому рівень якісних соціальних, медичних, освітніх послуг. Місцеве самоврядування за допомогою місцевих бюджетів повинно допомагати задовольняти потреби населення, аби громадяни могли жити в комфортних умовах по всій території України та робити свій особистий внесок у загальний суспільний розвиток країни.

3.2. Стратегічні пріоритети бюджетної політики України

На наш погляд, ефективне функціонування бюджетної системи України можливе тільки за умови поступового приведення її у відповідність до стратегічних пріоритетів і завдань соціально-економічного розвитку держави.

Вважаємо, що цього можна досягнути таким чином.

У першу чергу, продовження поступового перенавантаження бюджетних обов'язків з Державного бюджету на місцеві, що сприятиме посиленню фінансових можливостей органів місцевого самоврядування. Але не треба забувати, що для територій України притаманний різний рівень соціально-економічного розвитку, тому не слід допускати значне збагачення більш перспективних та економічно ефективних регіонів держави на фоні мінімального виживання інших. Регіональний перерозподіл бюджетних коштів має залишатись та оптимізувати фінансові бюджетні потоки на місцях.

По-друге, вищим органам влади необхідно продовжувати контролювати, а органам місцевого самоврядування слід постійно звітувати про стан використання бюджетних коштів для недопущення нецільового або нераціонального використання бюджетних коштів, щоб не допускати подальшого збільшення дефіциту зведеного бюджету саме за рахунок місцевих бюджетів.

По-третє, потрібно проводити більш «м'які» податкові перетворення для запобігання переходу економіки держави в «тінь». Істотний перерозподіл податкового навантаження з одних платників на інших не принесе потрібних результатів, якщо буде проводитись швидкими темпами і з використанням значних змін у ставках податків за короткий період часу [1, с. 158].

Дієве використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі стосується розширення фінансової самостійності та відповідальності органів державної і місцевої влади за досягнення запланованих цілей і результатів. З

метою забезпечення досягнення цілей бюджетних програм та підвищення їх ефективності в процесі плануванні бюджетних асигнувань важливим є їх взаємоузгодження з прогностичними та програмними документами соціально-економічного розвитку держави [27, с. 40].

Важливим завданням при цьому є стабільне розроблення середньострокової бюджетної декларації як інструменту поєднання стратегічних пріоритетів розвитку держави та можливостей державного і місцевих бюджетів. Вказане стосується впровадження процедури встановлення пріоритетів бюджетної політики на середньострокову перспективу та відповідного розподілу ресурсів. Це дає змогу при оптимальних витратах бюджету досягнути підвищення якості надаваних бюджетних послуг [27, с. 41].

Так, впровадження середньострокового бюджетного планування дозволяє розширити можливості стосовно формування бюджетної політики за рамками річного бюджетного плану. У цілому, середньострокові бюджетні цілі повинні сприяти забезпеченню додержання бюджетно-податкової дисципліни, показуючи більш прозорий вплив бюджетної політики на складання бюджету держави на найближчі роки.

Середньострокова перспектива формування бюджетної політики сприятиме ефективному перерозподілу бюджетних коштів [18, с. 187].

Тобто, якщо в процесі планування бюджету на один рік значна частка витрат була фіксованою і будь-які можливості для запровадження суттєвих змін були обмежені, то в ході середньострокового планування регулювання доходів та витрат стає можливим.

Середньострокове планування дозволяє покращити бюджетно-податкову дисципліну за рахунок використання фіскальних цілей та моделей прогнозування.

Тож, подальше ефективне здійснення реформи бюджетної системи України неможливе без реального стабільного середньострокового планування,

що дозволить обґрунтувати направленість пріоритетів бюджетної політики на забезпечення економічної і фінансової стабільності, стійкого соціального розвитку суспільства [18, с. 199].

Також, при подальшому реформуванні бюджетно-фіскального законодавства та практичній реалізації основних напрямів здійснення бюджетної децентралізації в Україні, ми пропонуємо втілення наступного [32, с. 57]:

– поступової заміни нормативів розмежування податку на доходи фізичних осіб, зокрема, приведення нормативу розмежувань податку на доходи фізичних осіб м. Києва до загальних правил (у країнах з успішним досвідом децентралізації, зокрема Словаччині частка відповідного податку, що спрямовується до державного бюджету складає – 6,2 %, бюджетам вищих територіальних одиниць належить – 23,5 % надходжень, а на рівні місцевого самоврядування залишається 70,3 %);

- забезпечення повноцінного формування власних доходів місцевих бюджетів в обсягах, що сприятимуть підвищенню ефективності соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, шляхом:

- 1) зміни нормативів щодо частки власних доходів місцевих бюджетів;
- 2) удосконалення системи адміністрування майнового податку;
- 3) вирішення проблеми інвентаризації земель та формування повноцінного земельного кадастру;
- 4) посилення фіскального адміністрування земельного податку й орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності;
- 5) проведення грошової оцінки (переоцінки) земель у населених пунктах та за їх межами з урахуванням ринкового фактору;
- 6) завершення формування державного реєстру речових прав на нерухоме майно;

7) застосування диференційованого коригувального коефіцієнта для вирівнювання сум податкових надходжень з урахуванням особливостей ринків нерухомості різних населених пунктів України, які впливають на реальну вартість нерухомого майна;

8) застосування податкових пільг у вигляді заліків податку на нерухоме майно у рахунок зобов'язань з податку на доходи (при оподаткуванні фізичних осіб) і на прибуток (при оподаткуванні юридичних осіб) з метою запобігання подвійному оподаткуванню (як доходів, так і об'єктів нерухомого майна, що були придбані за вже оподатковані доходи);

9) розробки програми роботи з громадськістю з метою роз'яснення переваг введення податку на нерухоме майно та механізму формування і справляння цього податку шляхом використання засобів масової інформації (радіо, телебачення, масового розповсюдження друкованої продукції) [32, с. 57];

– нормативного врегулювання додаткових надходжень до місцевих бюджетів шляхом розширення власних джерел, зокрема податкового або тарифного стимулювання раціонального відношення до сортування та утилізації побутових відходів (за досвідом Франції), запровадження плати за розміщення реклами у культурно-історичних осередках (за прикладом Чехії);

– підвищення ефективності та прозорості використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування, зокрема шляхом впровадження на місцевих рівнях системи моніторингу виконання бюджетних коштів та інформування громадськості за допомогою сучасних інформаційних технологій.

Комплексне виконання передбачених напрямів реформування дозволить бюджетній децентралізації бути не основною метою державної політики, а стати дієвим інструментом державного управління у бюджетних відносинах та підвищенні ефективності надання суспільних послуг через делегування

повноважень та забезпечення автономності та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування.

Тому основним напрямком покращення процесу бюджетної децентралізації має стати чіткий вплив місцевого самоврядування на формування податкових надходжень на конкретній території, вихід на національний фінансовий ринок, а також скасування обов'язкового вилучення коштів у разі перевиконання дохідної частини місцевого бюджету, оскільки так втрачаються всі стимули керівництва до економічного розвитку території і перетворення її на фінансово самостійну територію [32, с. 57].

Для вдосконалення системи фінансового забезпечення місцевого самоврядування в Україні необхідно [13, с. 135]:

- забезпечити ефективне та цільове витрачання коштів місцевих бюджетів через залучення механізмів їх оцінки;
- усунути диспаритет між загальнодержавними та місцевими податками та зборами;
- вдосконалити систему регулювання міжбюджетних відносин шляхом покращення механізму надання субвенцій;
- активно застосовувати гранти зарубіжних донорів, міжнародні програми фінансування проектів на принципах співфінансування, інструменти державно-приватного партнерства та місцеві позики;
- посилити громадський контроль за додержанням місцевою владою норм бюджетно-податкового законодавства;
- забезпечити адекватний вплив громадського суспільства на прийняття рішень у сфері планування та управління фінансовими ресурсами територіальних громад.

Загалом, для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування на засадах фіскальної децентралізації та реалізації своєї

автономії щодо витрат, місцева влада повинна володіти бюджетною та податковою самостійністю спираючись на використання таких атрибутів:

– передусім, важливим є достатній рівень автономії органів місцевого самоврядування щодо використання доходів – місцеві органи влади повинні мати змогу при потребі «доповнити суми доходів, які вони одержують з власних джерел прибутку». Так, можна виділити чотири виміри такої автономії – це можливість зміни податкових ставок, визначення бази оподаткування, можливість прийняття рішення щодо введення конкретного податку та можливість збирання податків, які накладаються на місцевому рівні. Серед них можливість зміни податкової ставки є чи не найважливішим атрибутом податкової самостійності, оскільки за його відсутності повноваження органів місцевого самоврядування щодо введення в разі необхідності додаткових податків стає дуже обмеженою;

– «тягар місцевих податків повинні нести місцеві мешканці». Це дуже важливе правило фінансової децентралізації, оскільки, якщо витрати, які здійснюються для гарантування відповідного рівня життя резидентів відповідної території, частково сплачуватимуться нерезидентами, місцева влада перетвориться на менш підзвітну місцевим мешканцям структуру щодо своїх витрат. Так, податок на прибуток підприємств та акцизи не можуть бути кандидатами на роль місцевих податків, оскільки їх тягар експортується до нерезидентів;

– фінансові ресурси, одержані від вищих владних структур не повинні суперечити пріоритетам місцевої влади у веденні власної видаткової політики. Винятком є лише ситуація, коли органи місцевого самоврядування забезпечують виконання завдання, яке в результаті має принести значні переваги нерезидентам даної території. У такому випадку інтереси останніх можуть потребувати захисту центральних органів влади в формі цільового використання наданих місцевим органам влади коштів.

Таким чином, з метою посилення впливу бюджетної системи на соціально-економічний розвиток суспільства потрібно вживати заходів, спрямовані на посилення рівня збалансованості бюджету та послідовності бюджетних показників у середньостроковому періоді й підвищення взаємозв'язку процесу формування доходів та видатків згідно з потребами соціально-економічного розвитку, продовження бюджетної децентралізації, проведення оцінки та аналізу бюджетної політики і виконання бюджетів на всіх рівнях. Функціонування економічно ефективної бюджетної системи, де кожен рівень влади самостійно відповідає за власну бюджетну політику, можливе на базі організації економічно виваженої системи розподілу повноважень, видатків і доходів. Важливим є впровадження довгострокового стратегічного прогнозування в державі, що створює умови для запровадження перспективного планування бюджетних показників на всіх рівнях бюджетної системи на довготерміновий період та складатиме основу для стабілізації стійкості бюджету та послідовності політики у сфері доходів і видатків, міжбюджетних відносин, зовнішніх та внутрішніх боргових зобов'язань для підтримання стійкого соціально-економічного розвитку держави.

Висновки до розділу 3

1. У ході дослідження окреслено проблемні аспекти, які виникають на сучасному етапі реалізації функціонування бюджетної системи, а саме:

- надмірна централізація управління регіональним розвитком та неефективна система повноважень;
- складна структура адміністративно-територіального устрою України;
- повноваження органів місцевої влади залишаються обмеженими та нечітко розмежованими;

– відсутність необхідних матеріальних, фінансових і організаційних ресурсів для якісного виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень;

– відсутність власного фінансового потенціалу для розвитку регіонів.

2. Запропоновано шляхи удосконалення фінансово-правових механізмів реалізації реформи бюджетної децентралізації, зокрема, для успішного завершення реформи з децентралізації потрібно внести зміни до Конституції України, якими зафіксувати чотири ключові моменти: статус громади як базової одиниці місцевого самоврядування; принципи субсидіарності, повсюдності, фінансової самодостатності місцевого самоврядування, які уже почали втілюватися через законодавчі акти, з тим, щоб попередити гальмування процесу реформування; трирівневу модель місцевого самоврядування; систему забезпечення контролю з боку держави та громади.

ВИСНОВКИ

Бюджетна система – це сукупність бюджетів усіх рівнів державного устрою згідно з адміністративно-територіальним поділом країни, що формуються з доходної та видаткової частин, які спрямовані на забезпечення збалансованості централізованого грошового фонду та на реалізацію ключових напрямів соціально-економічного розвитку всієї країни. Бюджетна система виступає одним із найважливіших інструментів державного регулювання економіки для забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства. Бюджетна політика є адаптивним механізмом у сфері регулювання економіки, спрямованим на забезпечення адекватності регулятивних заходів внутрішнім і зовнішнім змінам економічного середовища для економічного розвитку держави.

Проведений аналіз зарубіжного досвіду розвитку бюджетної системи показав, що бюджетна політика країн різного рівня економічного розвитку має свої характерні особливості, пріоритети та різні моделі розвитку. Тож, Україна не повинна у чистому вигляді запозичувати зарубіжний досвід побудови та розвитку бюджетної системи, а має робити рішучі кроки у напрямку підвищення ефективності функціонування вітчизняної бюджетної системи, що потребує концентрації зусиль на розвитку інституційно-правової бази функціонування бюджетної системи; зростання обсягу бюджетних видатків на основі підвищення продуктивності бюджетних територіальних формувань; оптимізації розподілу бюджетних ресурсів; удосконалення системи трансфертів; розвитку системи фінансових запозичень на місцевому рівні. Впровадження цих заходів дасть змогу забезпечити відкритість і прозорість у бюджетному процесі, справедливий розподіл публічних фінансів між громадянами та територіальними громадами, створить реальні можливості для швидкого соціально-економічного розвитку українського суспільства.

Проведений аналіз структури доходів зведеного бюджету України показав її нестабільність, що обумовлена нестабільністю податкової політики із перемінним використанням то податкових, то неподаткових важелів. Водночас, наявність хаотичних структурних змін дохідної частини бюджету впливає на стабільність фінансування видаткової частини бюджету, що спричиняє дисбаланси бюджетної політики в Україні. Так, за досліджуваний період структура доходів зведеного бюджету зазнала великих змін, що пояснюється корегуванням політики державних доходів, особливо податкової політики в частині зміни податкових ставок, бази оподаткування, податкових пільг, а також розподілу загальнодержавних доходів між різними ланками бюджетної системи за реформою децентралізації.

Аналіз видаткової частини зведеного бюджету України за 2014-2020 рр. показав, що протягом аналізованого періоду спостерігалось щорічне підвищення

обсягів видатків зведеного бюджету України. Загалом, за останніх 10 років видаткова частина зведеного бюджету зросла на 1217,5 млрд. гривень, тобто збільшилась у більш ніж 4 рази. Що стосується структури видатків, то значне зростання видатків спостерігалось у сфері фінансування загальнодержавних функцій: оборони, громадського порядку, безпеки, сфери соціального захисту. Така ситуація обумовлена тим, що Україна знаходиться у процесі гібридної війни з Російською Федерацією, тому значні фінансові ресурси спрямовуються на придбання військової техніки та зброї, проведення реформ у системі правоохоронних органів та органів судової влади, державну підтримку внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, постраждалих і сімей загиблих, а також загальне забезпечення добробуту українців.

У ході дослідження окреслено проблемні аспекти, які виникають на сучасному етапі реалізації функціонування бюджетної системи, а саме: надмірна централізація управління регіональним розвитком та неефективна система повноважень; складна структура адміністративно-територіального устрою України; повноваження органів місцевої влади залишаються обмеженими та нечітко розмежованими; відсутність необхідних матеріальних, фінансових і організаційних ресурсів для якісного виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень; відсутність власного фінансового потенціалу для розвитку регіонів.

Запропоновано шляхи удосконалення фінансово-правових механізмів реалізації реформи бюджетної децентралізації, зокрема, для успішного завершення реформи з децентралізації потрібно внести зміни до Конституції України, якими зафіксувати чотири ключові моменти: статус громади як базової одиниці місцевого самоврядування; принципи субсидіарності, повсюдності, фінансової самодостатності місцевого самоврядування, які уже почали втілюватися через законодавчі акти, з тим, щоб попередити гальмування процесу

реформування; трирівневу модель місцевого самоврядування; систему забезпечення контролю з боку держави та громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арістов Ю.Ю. Бюджетна система як інструмент соціально-економічного розвитку країни. *Економіка та держава*. 2020. №3. С. 154-159
2. Бондарук Т.Г., Бондарук І.С., Вінницька О.А. Зарубіжний досвід розвитку бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2018. №3. С. 83-95
3. Баранов С. Проблемні питання процесу бюджетної децентралізації в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №3. С. 115-120
4. Баранов С. О. Сучасні проблеми правового регулювання процесу децентралізації влади в Україні та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»* Вип. № 34. Одеса, 2018. С. 16–19.
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 20.09.2021)
6. Бюджетна система України: навчальний посібник в схемах і таблицях / С. В. Качула, Г. Є. Павлова, Л. В. Лисяк, Добровольська О.В., Л. І. Катан. Дніпро: Монолит, 2021. 332 с.
7. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
8. Василик О.Д., Павлюк К.В. Бюджетна система України: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2004. 544 с.
9. Волохова І. С. Міжбюджетні відносини в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. Одеса: Атлант, 2010. 234 с.
10. Гребеник К.В. Аналіз виконання доходів Зведеного бюджету України.

Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2018. Вип. 21. С. 60-65

11. Грузіна І.А. Сутність та складові бюджетної системи. *Молодий вчений*. 2016. №12. С. 730-733

12. Грузіна І. А. Дослідження зарубіжного досвіду побудови бюджетної системи. *Бізнесінформ*. 2016. №11. С. 61-64

13. Гургула Т.В. Фінансове забезпечення спроможності територіальних громад: проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. 2017. Випуск 1 (7). С. 132-136

14. Державне фінансове регулювання економічних перетворень: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канева та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2015. 376 с.

15. Дибко Н.М. Бюджетна система як складник соціально-економічного розвитку країни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 34. С. 59-64

16. Дребот Н. П., Семеген І. Б. Реформа децентралізації в Україні: поточний стан та перспективи розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. Т. 29. № 4. С. 21–24.

17. Ісаєва О.В. Сучасні проблеми функціонування та розвитку бюджетної системи України: теоретичний аспект. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 1-2. С. 60-64

18. Качула С. Середньострокові пріоритети бюджетної політики соціального розвитку суспільства. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2019. №1. С. 193-200

19. Квасній М.М. Аналіз та особливості динаміки бюджету України в умовах трансформаційних змін. *Соціально-економічні проблеми у сучасному періоді України*. 2018. Вип. 2. С. 19-24

20. Кириленко О.П. Фінанси: навч. посібник. Тернопіль: Астон, 2002.

212 с.

21. Козачишина Т.О. Сучасні виклики та загрози формування й реалізації бюджетно-податкової політики в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2018. №5. С. 26-33

22. Корнієнко Н.М. Планування видатків державного бюджету як інструмент соціально-економічного зростання. *Причорноморські економічні студії*. 2016. № 12. Ч. 2. С. 123–128.

23. Леоненко П.М., Черепніна О.І. Сучасні економічні системи: навч. посібник. К.: Знання, 2006. 429 с.

24. Лободіна З. Бюджетна система України: проблеми функціонування та перспективи вдосконалення. *Вісник ТНЕУ*. 2015. №3. С. 29-42

25. Луніна І. О., Бондарук Т. Г. Публічні фінанси та міжбюджетні відносини: навчальний посібник. Київ: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2019. 304 с.

26. Макогон В.Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2018. 364 с.

27. Макогон В.Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №7. С. 38-45

28. Мейш А.В., Ільченко О.М. Бюджетна політика України як основа макроекономічної стабільності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2019. №3. С. 122-127

29. Миськів Г. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях): навчальний посібник. Львів: Растр-7, 2020. 272 с.

30. Молдован О.О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ: монографія. Київ: НІСД, 2011. 380 с.

31. Назаров М.Г. Энциклопедия финансов ред.упоряд. М.Г. Назарова. М.: Финстатинформ, 1995. 785 с.

32. Нікітіна Л.О., Кобилянський М.О. Проблеми бюджетної децентралізації на місцевому рівні та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 5. С. 54-57

33. Онищенко В.В. Особливості бюджетної децентралізації в Україні: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 12. С. 45-50

34. Офіційний сайт Державної Казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 18.10.2021)

35. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні монографія. Донецьк: Юго-Восток, Лтд, 2005. 642 с.

36. Пелехатий А. О., Патицька Х. О. Стратегічні пріоритети бюджетної політики розвитку територій України в умовах реалізації стратегії регіонального розвитку. *Проблеми економіки*. 2021. №2. С. 86-94

37. Пріхно І.М., Частоколенко І.П., Марченко А.П. Наслідки реформування бюджетної системи України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2020. Вип. 37. С. 80-85

38. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

39. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3332014-p>.

40. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

41. Радіонов Ю.Д. Проблеми місцевих бюджетів та шляхи їх вирішення.

Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 17. С. 135139

42. Рошило В.І. Шляхи реформування системи міжбюджетних відносин у контексті децентралізації бюджетної системи України. *Гроші, фінанси і кредит*. 2020. Вип. 1-2. С. 170-182

43. Слухай С. Міжбюджетні трансферти у постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій. Київ: Арттек, 2012. 288 с.

44. Статистичні дані Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/2020/> (дата звернення: 20.09.2021)

45. Ткачук А. Місцеве самоврядування. Світовий та український досвід. Київ: Либідь, 2011. 177 с.

46. Федосов В.М., Юрій С.І. Бюджетна система. К.: Центр учбової літератури, 2012. 871 с.

47. Федосов В.М., Юрій С.І. Теорія фінансів. К.: Центр учбової літератури, 2010. 567 с.

48. Фещенко Л.В., Проноза П.В., Кузьминчук Н.В. Бюджетна система України: підручник. Х.: ІНЖЕК, 2007. 296 с.

49. Чекановський В.П. Стратегічні пріоритети реформування бюджетної системи України. *Ефективна економіка*. 2018. №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/3_2018/158.pdf (дата звернення: 20.09.2021)

50. Чекановський В.П. Світовий досвід реформування бюджетних систем зарубіжних країн та шляхи його впровадження в Україну. *Економіка та держава*. 2015. №10. С. 127-129

51. Чугунов І.Я. Фінанси України: інституційні перетворення та напрямки розвитку: посібник. К.: ДННУ АФУ, 2009. 848 с.

52. Чугунов І.Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. Київ: НІОС, 2003. 488 с.

53. Чуркіна І. Підходи до визначення сутності бюджетної системи в умовах сучасних трансформацій. *Галицький економічний вісник*. Тернопіль: ТНТУ, 2014. Том 44. № 1. С. 161-166.

54. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України. Київ: НІОС, 2000. 400 с.

55. Экономический словарь / Е.Г. Багудина, А.К. Большаков и др.; под ред. И.А. Архипова. М.: Проспект, 2004. 624 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Структура бюджетної системи України

Додаток Б

Періодизація бюджетних реформ в Україні

Назва етапу, період	Основні характеристики етапу
---------------------	------------------------------

<p>I. Початок становлення бюджетної системи України (1991–1994 рр.)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) відокремлення бюджетної системи України від бюджетної системи СРСР; 2) розмежування бюджетів згідно з адміністративно-територіальним устроєм країни; 3) уведення поняття «державний бюджет України»
<p>II. Закладення основ власної бюджетної системи України (1995–2000 рр.)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) прийняття Закону України «Про бюджетну систему України»; 2) визначення понять «бюджет» та «зведений бюджет України»; 3) розмежування податків між рівнями бюджетної системи; 4) прийняття Конституції України та Закону України «Про місцеве самоврядування»; 5) побудова системи державного управління та місцевого самоврядування
<p>III. Розбудова власної бюджетної системи України (2001–2009 рр.)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) прийняття Бюджетного кодексу України (2001 р.); 2) затвердження бюджетного процесу; 3) розмежування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів; 4) розбудова системи міжбюджетних трансфертів

<p>IV. Усунення недоліків у бюджетній системі України (2010–2014 рр.)</p>	<p>1) прийняття нової редакції Бюджетного кодексу України (2010 р.);</p> <p>2) впровадження програмно-цільового методу планування та середньострокового</p>
	<p>прогнозування;</p> <p>3) спроба реформування системи місцевого самоврядування;</p> <p>4) удосконалення системи контролю над бюджетним процесом</p>
<p>V. Новітня реформа бюджетної системи України 2015 – дотепер)</p>	<p>1) курс на євроінтеграцію;</p> <p>2) реформа фінансової децентралізації;</p> <p>3) адміністративно-територіальна реформа;</p> <p>4) прийняття бюджетної резолюції</p>